

Eserleri. 1. *Fikru İbn Haldûn: el-‘Aşabiyye ve’d-devle*. Rabat V. Muhammed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde hazırladığı doktora tezidir (Dârülbeyzâ 1971, 1984). 2. *Naḥnü ve’t-türâs: Kıra’at mu’âşıra fi türâsine’l-felsefi* (Beirut 1980; Dârülbeyzâ 1982). Câbirî’nin bütün çalışmalarına hâkim metodolojisini sunan bir giriş bölümünün yanı sıra Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bâcce, İbn Haldûn gibi düşünürler üzerine geniş çaplı değerlendirmeler içerir (*Felsefi Mirasımız ve Biz*, trc. A. Said Aykut, İstanbul 2003). 3. *Tekvînü’l-‘akli’l-‘Arabî* (Beirut 1984). “Arap Aklının Eleştirisi” serisinin ilk kitabıdır. Eserde Arap aklı kavramının tanımlanması ve İslâm-Arap kültüründe hâkim olan akıl yapısının teşekkülü ele alınmaktadır (*Arap Aklının Oluşumu*, trc. İbrahim Akbaba, İstanbul 1997). 4. *Binyetü’l-‘akli’l-‘Arabî* (Beirut 1986). “Arap Aklının Eleştirisi” serisinin ikinci kitabı olup müellifin İslâm-Arap geleneğiyle ilgili beyanî, burhanî ve irfanî şeklindeki üçlü tasnifi bu eserde yer almaktadır (*Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, trc. Hasan Hacak, Burhan Köroğlu, Ekrem Demirli, İstanbul 1999). 5. *el-‘Aklî’s-siyâsiyyü’l-‘Arabî* (Beirut-Kazablanka 1990, 1991). Aynı serinin üçüncü kitabı olan eser, müellifin İslâm geleneğinde siyasî düşüncenin belirleyicilerini ve sonuçlarını tartıştığı önemli bir çalışmasıdır (*İslâm’da Siyasal Akıl*, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997). 6. *Vichetü nazar: Naḥve i’âdâti binâ’i kaḥâya’l-fikri’l-‘Arabî* (Beirut 1992). Kimlik, şeriatın tatbiki, din-devlet ilişkisi, demokrasi gibi konuları ele alır (*Çağdaş Arap-İslâm Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, trc. Ali İhsan Pala, Mehmet Şirin Çakar, İstanbul 2001). 7. *el-Musakḥafûn fi’l-ḥaḍâreti’l-‘Arabîyyeti’l-İslâmîyye* (1995). Eserde İslâm geleneğinde aydın kimliğinin ortaya çıkışı, konumu ve sorunları incelenmekte, bu çerçevede Ahmed b. Hanbel’in ve İbn Rüşd’ün gördükleri tepkiler yakın planda ele alınmaktadır. 8. *el-‘Aklü’l-ahlâkiyyü’l-‘Arabî* (Beirut 2001). “Arap Aklının Eleştirisi” serisinin son kitabı olup İslâm geleneğindeki ahlâk anlayışının hangi şartlar altında teşekkül ettiği incelenir. 9. *Medḥal ile’l-Ḳur’âni’l-Kerîm* (Dârülbeyzâ 2006; trc. Muhammed Coşkun, *Kur’an’a Giriş*, İstanbul 2010). 10. *Fehmü’l-Ḳur’âni’l-Ḥakîm* (Beirut 2008-2009). Üç ciltlik Kur’an tefsiridir. Nüzül sırasına ve sîretin seyrine paralellik esasına göre yazılmış, biçimi ve içeriği bakımından özgün bir tefsirdir (trc. Muhammed Coşkun, *Fehmü’l-Ḳur’an: Nüzul Sırasına Göre*

Hikmetli Kur’an’ın Anlaşılır Tefsiri, I-III, İstanbul 2013).

Câbirî’nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *Edvâ’ alâ müşkili’t-ta’lîm bi’l-Mağrib* (1973); *el-Ḥiḥâbü’l-‘Arabîyyü’l-mu’âşır* (Beirut 1982); *es-Siyâsâtü’t-ta’limîyye fi’l-Mağrib* (1988); *Ḥivârü’l-Mağrib ve’l-Meşriḳ* (Hasan Hanefî ile birlikte, Kahire 1990); *İşkâliyyetü’l-fikri’l-‘Arabîyyi’l-mu’âşır* (Beirut 1990; trc. Muhammed Coşkun, *Doğu Batı Diyalogu*, İstanbul 2011); *ed-Dîn ve’d-devle ve taḥbîḳü’ş-şerî’a* (Beirut 1996); *ed-Dîmukratiyye ve ḥuḳûḳu’l-insân* (Beirut 1997); *et-Tenmiyetü’l-beşeriyye ve’l-ḥuşûşîyyetü’s-susyû-sekâfiyye: el-‘Âlemü’l-‘Arabî nemûzecen* (1997-BM/UNESCO tarafından yayımlanmış ve İngilizce’ye de tercüme edilmiştir); *Ḥafriyyât fi’z-zâkire min ba’id* (Beirut 1997-Otobiyografi); *İbn Rüşd: Sîre ve fikr* (1998). Câbirî ayrıca İbn Rüşd’ün *el-Keşf ‘an menâhici’l-edille* (Beirut 1998) ve *Teḥâfütü Teḥâfütü’l-felâsife* (Beirut 1998) adlı eserlerini yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Âbid el-Câbirî, *Naḥnü ve’t-türâs*, Beirut 1993, s. 11-53; a.mlf., *el-‘Aşabiyye ve’d-devle*, Beirut 1994, s. 7-13; a.mlf., *Ḥafriyyât fi’z-zâkire min ba’id*, Beirut 1997, s. 12-175; a.mlf., *Medḥal ile’l-Ḳur’âni’l-Kerîm*, Beirut 2006, s. 149-254; a.mlf., *Fehmü’l-Ḳur’âni’l-ḥakîm*, Beirut 2008, I, 9-19; a.mlf., *Binyetü’l-‘akli’l-‘Arabî*, Beirut 2009, s. 489-585; a.mlf., *Tekvînü’l-‘akli’l-‘Arabî*, Beirut 2009, s. 11-56, 115-131, 186-214, 253-290; Tayyib Tîzîni, *Mine’l-İstîşrâḳi’l-ğarbi ile’l-istîğrâbi’l-Mağribi*, Dimaşk 1996, s. 55-73, 305-338; Corc Tarabîşî, *Naḥariyyetü’l-‘akl*, Beirut 1996, s. 11-24; a.mlf., *Vaḥdetü’l-‘akli’l-‘Arabîyyi’l-İslâmî*, Beirut 2002, s. 58-61, 64-68, 372-408; a.mlf., *Mezbeḥatü’l-türâs fi’ş-sekâfeti’l-‘Arabîyyeti’l-mu’âşıra*, Beirut 2012, s. 79-100; İlyas Murkas, *Naḥdü’l-‘aklîniyyeti’l-‘Arabîyye*, Dimaşk 1997, s. 43-73; İbrahim M. Abu-Rabî, *Contemporary Arab Thought: Studies in Post-1967 Arab Intellectual History*, London 2004, s. 256-278; Abdülilâh Belkazîz, “Muḥammed ‘Âbid el-Câbirî: Şâhibü’l-meşrûf, şâhibü’l-maḳâle”, *et-Türâs ve’n-nehḍa: Kıra’ât fi a’-mâli Muḥammed ‘Âbid el-Câbirî* (haz. Kemâl Abdüllatîf), Beirut 2004, s. 65-72; Hasan Hanefî, “Naḥdü’l-‘akli’l-‘Arabî fi mir’âti’t-türâs ve’t-tecdîd”, a.e., s. 225; Ali Harb, *Naḥdü’n-naş*, Dârülbeyzâ 2005, s. 115-129; İbrahim Keskin, *Bir Yapısal Olarak Muhammed Âbid el-Câbirî’de Din-Kültür İlişkisi* (doktora tezi, 2009), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 63, 220-227; Muhammed İmâre, *Reddü iftirâ’ati’l-Câbirî ‘ale’l-Ḳur’âni’l-Kerîm*, Kahire, ts. (Dârü’s-selâm), s. 143-196; Tâhâ Abdurrahman, *Tecdîdü’l-menhec fi taḳvîmi’t-türâs*, Dârülbeyzâ, ts. (el-Merkezü’s-sekâfî el-Arabî), s. 29-39; Yasin Aktay, “Aklın Sosyolojik Soykütüğü”, *Toplum ve Bilim*, sy. 82, İstanbul 1999, s. 114-140; Abdülbaki Güçlü, “Epistemolojik Kopuş”, *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. Ahmet Cevizci), Ankara 2007, V, 586-590.

MUHAMMED COŞKUN

CÂDELHAK ALİ CÂDELHAK

(جاد الحق علي جاد الحق)

(1917-1996)

Mısır müftüsü ve Ezher şeyhi.

5 Nisan 1917’de Dekahliye vilâyetine bağlı Talhâ şehrinin Batra köyünde doğdu. Burada okuma yazma öğrendikten sonra Kur’an-ı Kerîm’i ezberledi. 1930’da Tanta’da Ezher’e bağlı el-Ma’hedü’l-Ahmedî’nin ilkökul kısmının ardından (1934) lise kısmına bir süre devam ettikten sonra yine Ezher’e bağlı Ma’hedü’l-Kâhire’de lise tahsilini sürdürüp 1939’da buradan mezun oldu. Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi’ni 1943’te bitirdi. Aynı fakültede şer’î kadılık ihtisasını 1945’te tamamladı. 1946’da şer’î mahkeme memuru olarak göreve başladı. 1953’te Mısır müftülüğü fetva emniğine, 1954’te şer’î mahkeme kadılığına tayin edildi. 1 Ocak 1956’da şer’î mahkemelerin kaldırılmasının ardından diğer mahkemelerde kadılık görevini sürdürdü. 1971’de mahkeme başkanlığına getirildi. Ekim 1974’te Adalet Bakanlığı’nda yargı müfettişi oldu. 1976’da temiz mahkemelerinde müsteşarlık yaptı ve aynı tarihten itibaren Adalet Bakanlığı’nda birinci müfettiş makamına getirildi. 26 Ağustos 1978’de Mısır müftüsü oldu. Müftülük döneminde bu kurumu yeniden yapılandırdı, verilen fetvaların düzenli biçimde kayıt altına alınmasını ve fetvalara kısa zamanda ulaşabilmeyi sağladı. 1980’de Ezher’e bağlı Mecmau’l-buhûsi’l-İslâmîyye üyeliğine seçildi. Vakıflar Bakanlığı bünyesindeki el-Meclisü’l-âlâ li’ş-şuûni’l-İslâmîyye gibi kurumlarda üyelik yaptı. 4 Ocak 1982’de Vakıflar bakanı olarak kabinde yer aldı ve hemen ardından 17 Mart 1982’de Ezher şeyhi tayin edildi, vefatına kadar bu görevde kaldı. Eylül 1988’de Uluslararası İslâm’a Davet ve İnsanî Yardım Meclisi başkanlığına seçildi. 15 Mart 1996 tarihinde vefat

Câdelhak Ali Câdelhak

etti. Vasiyeti üzerine cenaze namazı Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî tarafından kıldırılarak Kral Faysal ödülüyle köyünde yaptırdığı külliyeinin yanına defnedildi.

Özellikle Ezher şeyhliği döneminde saygın bir şahsiyet olarak devletten ve halktan itibar gören Câdelhakk'a, 1983'te Ezher'in 1000. kuruluş yılı kutlamaları münasebetiyle Mısır Devleti'nin en üstün nişanı olan "Vişâhü'n-Nîl" verilmiş, Fas Krallığı tarafından da kendisine mümtaz derecesinde "el-Kefâetü'l-fikriyye ve'l-ulûm" nişanı tevcih edilmiş, 1995'te Uluslararası Kral Faysal İslâm'a Hizmet ödülünü almıştır. Onun döneminde Ezher'de önemli atılımlar gerçekleştirilmiş, Mısır'ın her şehir ve köyünde Ezher'e bağlı ilkokul ve liseler açılmış, 600 civarında olan okul sayısı 6000'i geçmiştir. Ayrıca Tanzanya, Kenya, Somali, Güney Afrika, Çad, Nijerya, Maldivler, Komor adalarında ve diğer ülkelerde Ezher'e bağlı eğitim kurumları açılmıştır. İslâm dünyasından ve dışarıdan gelenlerin Ezher'e kabulü kolaylaştırılmış, burs imkânları artırılmıştır. Mısır'ın birçok bölgesinde Ezher Üniversitesi'ne bağlı on sekiz fakülte açılmış, bu dönemde Ezher tarihinde ilk defa tıp, tarım ve kültürle alakalı uluslar arası konferanslar düzenlenmiştir.

Ezher âlimlerinin ilmi bağımsızlığı ve haklarını savunma konusunda önemli adımlar atan Câdelhak, âlimlerin aşırı gruplara katılan ve İslâm'ı yanlış anlayan gençlerle diyaloga girmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Enver Sedat ve Hüsnü Mübârek dönemlerinde Mısır'ın yaşadığı sosyal ve siyasal problemlerle ilgilenmiş, orta bir yol izlemeye çalışmıştır. Mısır'da ortaya çıkan cihad ve tekfir gruplarına karşı eserler kaleme almıştır. Mısır-İsrail arasında yapılan barışın fıkıh yönünden câiz olduğu yönünde fetva vermiş, ancak İsrail'in barış anlaşmasından sonraki tutumundan dolayı meseleye bakışı değişerek işgal altında iken Kudüs'ü ziyaret etmenin câiz olmadığı yönünde görüş ortaya koymuştur. Mısır'a gelen İsrail cumhurbaşkanını karşılamayı reddederek siyasî bir krize sebep olan Câdelhak, Sovyet işgali altındaki Afganistan'a yardım edilmesini teşvik etmiş, Bosna katliamına karşı sert açıklamalarda bulunmuş, Bosna'ya özel temsilcisini gönderip yardım konusunda öncülük yapmıştır. Çeçenistan gibi dünyanın değişik bölgelerinde bulunan müslüman azınlıklara yardım konusunda önemli adımlar atmıştır. Ayrıca dönemin cumhurbaşkanının taleplerine karşı çıkarak banka faizinin haram olduğu yönünde fetva vermiştir. Hayatının sonlarına

Câdelhak Ali Câdelhak Uluslararası Kral Faysal İslâm'a Hizmet ödülünü alırken (1995)

doğru aldığı önemli kararlardan biri de sahih İslâm kültürünün yayılması, aşırılık ve sapkınlıktan uzak dinî gerçeklerin açıklanması amacıyla Ezher'de erkek kadın herkese açık, akşam eğitim veren sürekli bir eğitim merkezinin açılması ve burada İslâmî ilimlerin okutulmasıdır. Vefatından sonra özel kitaplığı hanımı tarafından Ezher Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Hanefî mezhebine mensup olan Câdelhak, Mısır müftülüğü görevinde iken müftülük sicillerine kayıtlı 1284 fetva vermiş, 1895 yılından itibaren Mısır müftüleri tarafından verilen fetvaların neşrine öncülük yapmış, Vakıflar Bakanlığı'nın maddî desteğiyle 1980'de başlattığı bu neşir faaliyetini Ezher şeyhliği döneminde de sürdürmüş, fetvalar 1993'te yirmi ciltte toplanmıştır. Câdelhakk'ın fetva usulü hakkında bir giriş yazdığı eserin VIII-X. ciltleri onun fetvalarına ayrılmıştır (*el-Fetâva'l-İslâmiyye min Dâri'l-iftâ'i'l-Mısrıyye*, I, 5-32, Kahire 1400/1980; VIII, 2701-2705; XI, 3795-3797; XIV, 5027-5029; Câdelhakk'ın fetvaları için bk. nr. 1117-1326; 209 fetva). Öte yandan yine Mısır müftülüğü döneminde Millet Meclisi'nde İslâm hukukunu kanunlaştırma komisyonunda görev alan (1978-1982) Câdelhak binlerce maddeden oluşan borçlar, ticaret, ceza ve yargılama kanun tasarılarının hazırlanmasına öncülük etmiştir (*Kavâninü's-şerî'ati'l-İslâmiyye 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, I-V, Kahire 1434/2013). Meryem Abdüsselâm Bekr Halîl eş-Şeyh Câdelhak 'Alî Ca'd ve menhecuhû fi'l-fıkhî ve kağâyâ'l-aşr adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1430/2009, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye li'l-benât).

Eserleri. 1. *Buğûs ve fetavâ İslâmiyye fi kağâyâ mu'âşıra* (I-V,

Kahire 1412-1415/1992-1995; I-III, Kahire 1425/2004). Câdelhak, Ezher şeyhliği döneminde fetvalarını on bir ciltte toplamış, bunların beş cildi hayatında yayımlanmış, ardından üç cilt halinde yeniden basılmıştır. 2. *Nağzû'l-Farîzâti'l-ğâ'ibe*. Mısır'da Tanzimü'l-cihâd teşkilâtı lideri M. Abdüsselâm Ferec'in *el-Farîzâti'l-ğâ'ibe* adlı eserine reddiyedir. Fetvaları içinde yer alan eserin (*el-Fetâva'l-İslâmiyye*, X, 3724-3791) ayrı basımı da yapılmıştır (*Mecelletü'l-Ezher*, Muharrem 1414 sayısı eki). 3. *Beyânün li'n-nâs* (I-II, 1984). Yine Ezher şeyhliği döneminde güncel konulara dair verilen fetvaların özeti olarak uzmanlara hazırlattığı, kendisinin de katkıda bulunduğu bir eserdir. 4. *el-Fıkhü'l-İslâmî mürünetühü ve ta'avvuruhü* (Kahire 1987, 1410/1989, 1416/1996; Mürünetü'l-fıkhî'l-İslâmî, Kahire 2005). 5. *Ma'a'l-ğur'âni'l-Kerîm* (Kahire 1991, 1425/2005). 6. *en-Nebî fi'l-ğur'âni'l-Kerîm* (Kahire 1991, 1425/2005). 7. *Risâle fi şalâti'l-cumu'a* (*Mecelletü'l-Ezher*, Nisan 1991 sayısı eki). 8. *eş-Tufûle fi zilli's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (*Mecelletü'l-Ezher*, Eylül 1995 sayısı eki). 9. *el-Mescid inşâ'en ve risâleten ve târîhan* (*Mecelletü'l-Ezher*, Ramazan 1416 sayısı eki). 10. *Min aħkâmi'l-ğur'an ve 'ulûmih* (Kahire 1410/1989). 11. *Ĥavle ittifakiyyeti'l-każâ' 'alâ eşkâli't-temyîz zıdde'l-mer'eti mine'l-manzûri'l-İslâmî* (*Mecelletü'l-Ezher*, Safer 1416/Temmuz 1990 eki; Kahire 1995). 12. *Muhtârât mine'l-fetavâ ve'l-buğûs* (Kahire 1987). 13. *Üd'u ilâ sebîli rabbike* (Kahire 1996). 14. *el-Ĥitân* (*Mecelletü'l-Ezher*, Cemâziyelevvel 1415/1994 eki). Câdelhakk'ın Mısır Adalet Bakanlığı'na bağlı Merkez'de dirâsâti'l-kazâiyye'de okutulan *Risâle fi'l-ictihâd ve şurûtihi ve nifâkihi ve't-taklîd ve't-tahrîc* ile *Risâle fi'l-każâ'i fi'l-İslâm* adlı iki eseri daha vardır.

Câdelhakk'ın makalelerinden bazıları da şunlardır: "et-Ta'arrufü'd-dîni ve eb'âdüh" (*Mecelletü'l-Ezher*, LXV/12 [1993], s. 1814-1824; ayrı basımı da yapılmıştır; Kahire, ts.); "Bağş 'ani'l-fıkhî'l-İslâmî" (*Dirâsât fi'l-ħadâreti'l-İslâmiyye: bi-münâsebeti'l-ğarni'l-ħâmis 'aşer el-ħicrî*, Kahire 1405/1985, III, 164-288); "Raħmetü'r-resûl ve'r-risâle" (*Kitâbü'l-Mü'temeri'l-âlem er-râbi' li's-sire ve's-sünneti'n-nebeviyye*, Kahire 1406/1985, s. 49-86); "Aħkâmü nakli'd-dem fi's-şerî'ati'l-İslâmiyye" (*Mecelletü'l-İtiħâdi'l-Câmî'âti'l-Arabiyye li-dirâsât ve buğûsi's-şerî'ati'l-İslâmiyye*, VI [Kahire 1994], s. 9-34); "el-Fıkhü'l-İslâmî: Neş'etü mezâhibihî, ehdâfuhâ, şemerâtühâ" (*Mecelletü'l-buğûsi'l-fıkhiiyyeti'l-mu'âşıra*, VI/

[Riyad 1988], s. 19-64); "et-Telkîhu's-şinâfî li-tevâlü'dî'l-insân ve'l-ichâz" (*el-Mû'temer-rû't-tâsîf li-Mecma'î'l-buḥûsî'l-İslâmiyye*, Kahire 1983, s. 445-469); "Kudsîyyetü'l-ḥaremeyni's-şerîfeyn fi'l-Ḳur'ân ve's-Sünne ve'l-fıkhî'l-İslâm" (*Mecelletü'l-Fikri'l-İslâmî*, XVII/4 [Beyrut 1408/1988], s. 39-52; aynı makale: *eş-Şahvetü'l-İslâmiyye*, I/1, Haydarâbâd 1989, s. 54-89); "el-Ezher ve't-ta'îm" (*el-Müslimü'l-mu'âşır*, XIV/55-56 [1990], s. 135-162).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher fi elf'âm*, Beyrut-Kahire 1407/1987, II, 399-400; *el-Ezherü's-şerîf fi 'idihî'l-elfî*, Kahire, ts. (el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-âmmelî'l-Kitâb), s. 26, 263; Ahmed el-Alâvîne, *Zeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 55; a.mlf., *el-Tezyîl ve'l-İstidrâk 'alâ Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Cidde 1423/2002, s. 62-63; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 61; R. Sauer, "Rebellion und Widerstand, Tradition und Moderne: Ğâd al-Haqq zu politisch-religiös motivierter Gewalt im Islam", XXX. *Deutscher Orientalistentag, Freiburg, 24.-28. September 2007* (bk. <http://orient.ruf.uni-freiburg.de/dotpub/sauer.pdf>, erişim: 29.06.2011); Şâkir Hâmid Ali Hasan, "eş-Şeyh Câdelḥaḳ ve cühûdühü'l-İslâhiyye", *el-Mû'temer-rû't-tâsîf li-Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Kahire 2012, III, 2735-2826; "Hümâtü hüsûn ve murâbiḩûn 'alâ suġûr", *el-Va'yu'l-İslâmî*, sy. 363, Küveyt 1996, s. 6-8; Târîk el-Bişrî, "er-Râhilüne ileynâ", *el-Müslimü'l-mu'âşır*, XXI/81 (1996), s. 5-11; Eymen Hamûde, "Şâhibü'l-mevâkıfî'l-İzâm difâ'an 'ani'l-İslâm: Fârisü'l-Ezher: eş-Şeyh Câdelḥaḳ", *Ḥaşâdü'l-fikr*, sy. 127, Kahire 2002, s. 105-110; Ali İhsan Pala, "Ali Câdelḥak (1917-1996) ve Çaġdaş Fıkhî Sorunlar", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, Konya 2005, s. 557-573; <http://www.dar-alifta.org/ViewScientist.aspx?ID=71&LangID=1> (erişim: 03.07.2014); http://www.sis.gov.eg/Ar/Templates/Articles/tmp_Articles.aspx?ArtID=80864 (erişim: 03.07.2014); <http://www.alazhar-alsharif.gov.eg/Item/133/2> (erişim: 05.07.2014); <http://www.ertu.org/quran/15.html> (erişim: 05.07.2014); Şa'bân Muhammed İsmâil, "Câdelḥaḳ, Câdelḥaḳ b. 'Alî", *Mv.AU*, V, 31-32.

MEHMET BOYNUKALIN

CALDER, Norman

(1950-1998)

İslâm hukuku alanındaki çalışmalarıyla tanınan şarkiyatçı.

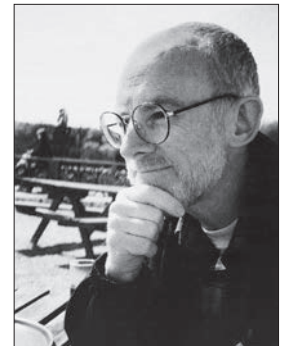
21 Mart 1950'de İskoçya'nın Buckie kasabasında doğdu. 1972'de Oxford Üniversitesi'ndeki Wadham College'in Oriental Studies Bölümü'nü bitirdi. Burada Arapça ve Farsça öğrendiği yıllarda hocaları Freedy Beeston ile Richard Rudolf Walzer'den çok etkilendi. Mezuniyetinin ardından Ortadoğu'yu dolaştı. Suudi Arabistan ve İran'da dört yıl süreyle bir yandan İngilizce öğretirken bir yandan

da Arapça ve Farsça'sını geliştirdi. Daha sonra Londra'ya döndü ve The School of Oriental and African Studies'de Amerikan tarihçisi John Edward Wansbrough nezaretinde doktora öğrenimine başladı. Bir diğer hocası Ann Katharina S. Lambton'un da etkisiyle İran ve Şiilik üzerinde durdu. İmâmiyye fikhında otorite kavramını incelediği *The Structure of Authority in Imami Shi'i Jurisprudence* adlı teziyle doktora çalışmasını tamamladı. 1980'de Manchester Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Bölümü'nde İslâm huku ve Arapça okutmanı olarak göreve başladı. Hastalığı sebebiyle emekliye ayrıldığı 1997 yılına kadar burada ders vermeye devam etti. Henüz kırk yedi yaşında iken 13 Şubat 1998'de öldü. Meslektaşları G. R. Hawting, Alexander Samely ve J. Ahmad Mojaddedi onun için bir anma kitabı yayımlamıştır (*Studies in Islamic and Middle Eastern Texts and Traditions: In Memory of Norman Calder*, Oxford 2001).

Kısa sayılabilecek akademik hayatında Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence* adlı kitabı yanında (Oxford 1993) yirmi bir makale (tam listesi için bk. Baloġlu, sy. 10 [2007], s. 280-281), birçok ansiklopedi maddesi ve kırk üç adet kitap değerlendirmesi yazmış (tam listesi için bk. Gleave, *Islamic Jurisprudence*, s. 219-222), aralarında Türkler'in de bulunduğu, büyük kısmı Ortadoğu'dan gelen yirmiden fazla öğrenciye yüksek lisans ve doktora tezi danışmanlığı yapmıştır. Sünnî ve Şii hukuk metinlerine olan geniş vukufu, derin tahlilleri, hermenötik (yorum) alanındaki yazıları, sayısız konferansları ona uluslar arası bir şöhret kazandırmıştır. Ölümünden sonra öğrencisi Ahmad Mojaddedi ile yakın dostu Andrew Rippin'in birlikte yayımladıkları *Classical Islam: A Sourcebook of Religious Literature* adlı derleme esere (London 2003) Calder'ın adı da bir vefa borcu olarak eklenmiştir. İslâm araştırmaları alanındaki lisans öğrencileri için dinî literatürde İslâmî öğretilerin nasıl gelişip olgunlaştığını ortaya koymayı amaçlayan eser gerçekte Calder'ın bir projesiydi. Yine Mojaddedi ve Rippin, onun anısına doktora tezinin bazı bölümlerini ve bütün makalelerini derleyip neşretmiştir (*Interpretation and Jurisprudence in Medieval Islam*, Aldershot 2007). Eserin konu başlıkları Calder'ın ilgi alanlarına dair ipuçları sunar. Calder'ın, kavramsal çalışmalarda İslâm hukukçularınca kullanılan bazı tabir ve kavramların özellikle müfessirler tarafından nasıl anlaşılıp yorumlandığını belirlemek için yazdığı tefsire dair makaleler

onun hermenötik alanındaki kabiliyet ve uzmanlığının bir sonucudur. Calder, birçok akademisyenin sıradan bir iş kabul ettiği kitap değerlendirme işine büyük önem vermiştir. Akademisyenler genellikle bir dergi editörünün önerdiği kitaba tanıtım yazarken Calder bunu kendi düşüncelerini de ortaya koymanın bir yolu olarak görmüş ve değerlendireceği eserleri bizzat seçmeye özen göstermiştir. Üçü hariç bu değerlendirmelerin tamamını, doktorasını tamamladığı üniversitenin yayın organları olan *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*'te ve *Journal of Semitic Studies*'te yayımlamıştır.

Calder'a şöhret kazandıran en önemli eser hiç şüphesiz *Studies in Early Muslim Jurisprudence* adlı kitabıdır. Hocası Wansbrough ile Ignaz Goldziher ve Joseph Schacht'ı izleyen Calder bu eserinde Haneî, Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine ait en erken fıkıh metinlerini derin bir tahlile tâbi tutar. Böylece okuyucuya, belli başlı fıkıh metinlerinin tahlili ışığında İslâm'ın ilk asırlarında fıkıhın nasıl doğduğunu göstermeye çalışır (Berg, s. 45). Onun bu eserindeki bir başka hedefi de söz konusu metinlerin toplumsal, siyasal ve zihinsel arka planını ortaya koymak, müelliflerinin özgünlük, yaratıcılık ve yorum tekniklerini belirtmek ve nihayet hukukî normları tesbit etmektir. Akademik çevrelerde yankı uyandıran bu eseriyle Calder, erken dönem fıkıh metinleri arasında örnek olarak seçtiği bir dizi eser (*el-Müdevenetü'l-kübrâ*, *el-Muvaḩḩa*, *el-Üm*, *Muḩḩaşarü'l-Müzenî*, *Kitâbü'l-Ḥarâc*) ışığında bütün bir geleneğin tarihsel oluşum ve gelişimini keşif yolculuğuna çıkmıştır. Ona göre bu metinlerle sosyal gerçeklik arasında çok yakın bir ilişki bulunsa da bunlar gereği kadar dikkat çekmemiştir. Calder, "muhtasar" ve "mebsût" olarak iki gruba ayırdığı fûrû-ı fıkıh eserleri veya fetvâ kitaplarının, hem içinde bulunulan dönemin hukukî uygulamalarını hem de sosyal şartlarını yansıttığını düşünmüştür. Söz

Norman Calder